

Довідка
на електронну версію відредагованого підручника
«Зарубіжна література»
для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів.
Автори: О.О. Ісаєва, Ж.В. Клименко, А.О. Мельник, О.К. Бицько

Висновок:
«Про недоцільність надання підручнику грифа
«Рекомендовано Міністерством освіти і науки України».

Доцент
загальноуніверситетської кафедри
світової літератури та культури
імені проф. О. Мішукова
Херсонського державного університету,
кандидат педагогічних наук,
Заслужений учитель України

_____
(підпис)

Н.Ю. Нев'ярович

26.02. 2017

Довідка
експерта підручника
«Зарубіжна література. 9 клас»
(автори – Ісаєва О.О., Клименко Ж.В., Мельник А.О., Бицько О.К.),
кандидата педагогічних наук, доцента,
Заслуженого вчителя України
Нев'ярович Н.Ю.

Створення підручника, який би передбачав вимоги часу, що тільки настає, і відповідав ментальній парадигмі нової, «незнайомої» генерації, є справою не з легких. Посеред інформаційного «потопу» підручник має залишатися надійним оплотом, товаришем і порадиником, авторитетом і опонентом, помічником на шляху до наукового та морально-естетичного самовизначення учнів. Вагомість завдань, поставлених перед Авторами колективу, неможливо переоцінити, як і ту працю, що була зроблена заради їх вирішення.

З відчуттям вдячності за довіру МОН та особистої відповідальності, нами було здійснено експертизу даного проекту підручника. Користуючись запропонованими критеріями перевірки та власним досвідом понад тридцятирічної праці вчителя й науковця, автора більш як ста наукових та науково-методичних праць, було виконано роботу з експертної оцінки даного проекту підручника.

В експертному Висновку було відмічено позитивні аспекти проекту, узгодженість з науковими принципами та підходами сучасної науки, відповідність чинній програмі (2016 р.). Уважне ставлення експерта до проекту підручника виявило певні недоліки граматичного, фактичного, стилістичного, логічного, структурного, методичного характеру. З обережністю та коректністю в подачі зауважень було вказано на такі факти з чітким посиланням на сторінки тексту. В експертному Висновку було

наголошено, що наведено далеко не всі огріхи, а їх приклади, і тому проект потребує додаткової уваги з боку фахівців, в тому числі й мовників. В якості щирої допомоги ми звертали увагу й на ті випадки, які потребували уточнення, осучаснення, доповнення (це пріоритетні назви статей, більш коректний дискурс подачі ідеологічно маркованого матеріалу, точність історичних, географічних та художніх назв та ін.), ретельно звіряючись з фундаментальними джерелами, довідниками, новітніми науковими дослідженнями. Нами не було пройдено повз невідповідності номерів сторінок, змісту та назв розділів, недописаних чи неточних рядків у віршах та цитатах, хиб у написанні власних імен, назв мистецьких творів тощо. Додержуючись гуманістичних пріоритетів, ми звернули увагу на потенційно провокативні вислови, зміст та конотації яких вже за кілька років «різатимуть вухо» новому поколінню, що формується на основі сучасної гуманітарної парадигми національних та європейських цінностей.

На зауваження експерта було отримано (22.02.17.) «Відповідь...» Авторів підручника. Після глибокого вивчення документу, вибіркової перевірки відредагованого підручника, ретельної перевірки наведених аргументів, аналізу прийнятих та виправлених Авторами помилок, а також заперечень щодо зроблених експертом зауважень – відмічаємо наступне.

Протягом відведеного терміну колективу авторів вдалося провести значну за обсягом роботу з удосконалення проекту підручника, про що Авторами стисло повідомляється у документі «Відповідь...». У розділах «Погоджуємось із такими зауваженнями й пропозиціями» та «На деякі із зауважень дамо такі пояснення» містяться відомості про виправлення помилок та технічних прикрас, корегування назв розділів, уточнення фактів, цитат, перекладів, власних та художніх назв. У відредагованому підручнику змінився обсяг сторінок та розташування матеріалу (стало 297 с., але у бібліографічному рядку – 304 с.). Разом з тим, у розділі «Розкриваючи дійсність: розквіт реалізму в літературі XIX століття», назва якого була приведена у відповідність до фактичного змісту, назва параграфу «Про

розквіт реалізму в літературі **другої** половини XIX століття» залишилася невиправленою і значною мірою невідповідною до матеріалу цього розділу, присвяченого літературі **першої** половини XIX ст..

У розділі *«Категорично не погоджуємося з такими зауваженням»* Авторами були підготовлені аргументовані викладки щодо власного бачення тих аспектів, на які звернув увагу експерт. Робота Авторів, яку було узагальнено в цьому розділі, заслуговує на уважне ставлення експерта до кожного пункту (пп. 1-19). Для зручності і чіткості визначення позиції обираємо шлях у відповідності до структури документу *«Відповідь...»*

До п. 1. На зауваження експерта щодо перекладу «Майська пісня», введеного «...замість рекомендованого програмою перекладу «Травнева пісня», отримано відповідь про те, *«що програми не рекомендують якогось конкретного перекладу, оскільки жодного разу не називають прізвища перекладача»*. Проте у чинній програмі для 9 класу (2016 р., МОН), у відповідності до якої і створювався проект підручника, зазначена саме «Травнева пісня», а не «Майська». Для зручності перевірки твердження наводимо фрагмент тексту Програми:

«Йоганн Вольфганг Гете (1749–1832). Поезії «Вільшаний король», «Травнева пісня», «Прометей». Роль Й. В. Гете в історії Просвітництва. Нове розуміння природи у ліриці Й. В. Гете. Міфологічний зміст образів вірша «Вільшаний король». Ідея кохання й щастя у «Травневій пісні», ознаки фольклору. Волелюбні мотиви та протистояння образів персонажів у «Прометей». Образ Прометея».

(Див. документ повністю: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html>)

До п. 2. На зауваження експерта про певну невідповідність ілюстрації картини Е.Делакруа «Свобода на барикадах», яка «подана до тексту про Французьку революцію 1789-94 рр.», отримано пояснювальний коментар. Проте наданий коментар певною мірою й спростовує висунуте заперечення: *«У підручнику взагалі відсутній текст про цю подію, є лише згадка про неї в*

одному реченні».

До п. 3. На рекомендацію експерта замінити назву статті І. Андронікова «Образ Лермонтова», замість поданої у підручнику назви «Образ поета», Автори відповідають *«категоричним»* запереченням, яке далі пояснюють і по факту пристають на позицію експерта: *«...Саме така назва статті є первісною. Уже пізніше (у 1981 р.) ця стаття вийшла під назвою "Образ Лермонтова" в "Лермонтовській енциклопедії"».* Отже, запропонована експертом назва статті була внесена авторами у текст відредагованого підручника, як більш сучасне джерело, що є доступним і доречним для учнів 9 класу.

До п. 4. На зауваження експерта, що у статтях підручника «мешканців країни Ліліпутії Дж. Свіфта неодноразово названо «пігмеями», отримано пояснення авторів, що одночасно містять у собі і заперечення, і спростування: *«...крім загальної назви низькорослих племен Африки, має й таке значення: "людина малого зросту" (Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К.; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2004. – С. 763).* Нагадаємо, що фантазійні персонажі ліліпути у Свіфта ледь досягали «шість дюймів» (біля 15 см), отже, жодне з наведених значень не є відповідним, а в якості експресивного тропа в наш час є недоречним. Попри заявлену «категоричну незгоду», у виправлений текст підручника Авторами все ж було внесено примітку до статті проф. А. Шамрая про оказіональне значення цього слова у даному контексті (*«Пігмей» – тут: людина малого зросту*).

До п. 5. Автори вважають, що *«експерт вириває з контексту окремі фрази, підпорядковуючи їх не об'єктивному погляду на підручник, а зовсім іншій меті: "ознаки нетерпимості містять окремі висловлювання: «... жалюгідною істоткою... саме через свою фізичну мізерність».* Відповідаємо, що ці цитати містяться в параграфі про Свіфта і належать саме цьому контекстові, повний формат цитації ще більше переконує, що експресія оцінки художніх явищ тут необережно виходить за їх межі. (Дозволю собі навести життєві спостереження: В ХДУ, на 3 курсі факультету

філології та журналістики навчається наша студентка, дівчинка зростом біля 70 см. Як їй та таким, як вона, читати цей підручник?!).

У п. 6. На зауваження експерта щодо помилок у цитаті Ніла Геймана, отримано розлоге міркування щодо російськомовного та україномовного перекладів цієї цитати. Погоджуюся з Авторами, український переклад було б навести доречніше, ось він: «Я сподіваюся, що ми зможемо передати нашим дітям світ, де вони будуть читати, і їм будуть читати, де вони будуть уявляти і усвідомлювати». Проте експерт зауважував на наявні граматичні помилки у перекладі підручника: *«Я сподіваюсь, що ми зможемо передати нашим дітям світ, де вони будуть читати і їх будуть читати, де вони будуть уявляти і розуміти»* (с. 179).

До п. 7. На зауваження експерта щодо виявленої фактичної помилки (замість «М. Чернявського» у проекті підручника було надруковано «Ю. Чернявського») автори виявляють «категоричну» незгоду, проте нижче визнають наявність помилки: *«І лише в одному реченні вкралася прикра технічна помилка в ініціалах (замість літери «М» надруковано «Ю»).* *Визнаємо цей коректорський недогляд, але ж ніяк не можемо сприйняти як фактичну помилку».* У відредагованому підручнику зауваження експерта Авторами враховано.

У п. 8. На зауваження експерта про нечіткість визначення автора відомої цитати «Всі ми вийшли з гоголівської шинелі» (пояснимо: у тексті навчальної статті підручника автором висловлювання названий Е. Вогює, а у запитаннях до параграфу автором названо Ф. Достоєвського – без чітких пояснень щодо розбіжностей фактів) Автори підручника відповідають, що *«Ф. Достоєвський висловив цю узагальнену думку під час бесіди з французьким літератором Е. де Вогом, який зафіксував це у своїй книзі «Російський роман» (1886 р.). Пізніше літературознавець С. Рейсер довів, що ці рядки належать французькому критику Ежену Вогює, котрий опублікував статтю про Ф. Достоєвського, в якій розкривав витoki творчості цього російського письменника».* Автори категорично відкидають зауваження і

стверджують: *«Тому тут немає ніякої суперечки»* – проте вона залишається у підручнику. Виникає питання: чи є взагалі доцільними такі «тонкощі» для учнів 9 класу?

До п.п. 9, 12. Автори не погоджуються із судженням експерта щодо браку в проекті підручника компоненту системного навчання учнів літературного аналізу і як аргумент наводять розмаїті рубрики, що за своїм змістом більше дотичні до інших аспектів навчання і не вирішують зауважену проблему: Читаємо у «Відповіді...»: *«Насамперед це рубрики "Читаємо, розмірковуємо, обговорюємо...", "Підсумовуємо вивчене", значну кількість запитань і завдань яких спрямовано саме на формування індивідуального досвіду аналізу художнього твору. Крім того, цій же меті підпорядковано і матеріали рубрик "У творчій майстерні письменника" (яка містить або статті авторів підручника, або фрагменти з праць видатних літературознавців), "Зі скарбниці літературно-критичної думки", "Підсумовуємо вивчене в розділі", "До таємниць мистецтва слова".* Разом з тим, переконливих прикладів системного навчання аналізу не надано.

Автори піддають категоричному запереченню цілком нейтральну констатацію факту щодо включених у підручник статей російських літературознавців. Експерт пише: *«У даному підручнику аналізу творів присвячено рубрику «У мистецькій майстерні письменника», яка складається з добірки фрагментів літературно-критичних статей, написаних визнаними вітчизняними та зарубіжними (у більшості російськими) літературознавцями у різні часи».* Автори проекту підручника, аргументуючи свою категоричну незгоду, наводять перелік **вітчизняних** науковців, глибоко шанованих експертом, але в рецензії йшлося про статті **зарубіжних** літературознавців. По суті ж питання Автори відповідають, що *«...на сторінках підручника представлені погляди В. Скотта, А. Міцкевича, Г. Гейне, Т. Манна, Г. Брандеса, А. Азімова, Д. Могена, М. Спілки та інших».* Погоджуємося з тим, що в підручнику є судження названих зарубіжних митців. Але факт залишається фактом: серед **зарубіжних літературознавців**

основний масив фрагментів літературно-критичних статей, поданих до основних тем підручника, належить саме російським літературознавцям: це А. Інгер, О. Анікст (4 статті), І. Дубашинський, Р. Усманов, Б. Мейлах, І. Андроніков (2 статті), К. Ломунов, В. Мануйлов, В. Адмоні, Б. Зінгерман, З. Гражданська, Ю. Безелянський та ін. Чи є тут підстави для *«категоричного»* заперечення? – питання риторичне.

У *«Відповіді...»* Авторами заперечується твердження експерта про те, що *«деякі з статей зберігають ідеологічну риторичну риторику свого часу, яка контрастує з сучасними вимогами до літературно-критичного дискурсу»*. Переконливі приклади такої риторики, характерної для підручників минулого століття і не прийнятної для новітнього проекту, з посиланням на конкретні сторінки нами наведені у Висновку.

До п. 10. Автори проекту підручника не погоджуються і з пересторогою експерта щодо емоційно провокативних висловів, запитань, які, наведені у Висновку без контексту. На нашу думку, такі вислови ані в контексті, ані поза ним не стають більш лояльними, що веде до послаблення гуманістичного аспекту проекту і не відповідає чинним вимогам до підручників нової генерації.

До п. 11. Автори підручника *«категорично»* відкидають застережливе зауваження експерта щодо характеристики *«масової культури»* через гостре висловлювання, що за стилем мовлення не має належати дискурсу підручника з літератури. Автори роз'яснюють методичну доцільність провокативного вислову: *«Чи є масова культура мерзенністю, нешкідливим заспокійливим засобом або ж благословенням божим? Це - питання гострих дискусій, в яких ніхто не хоче поступатися...»*. Але, зауважимо, що учні 9-го класу ще не вивчали сучасну (масову) літературу і не мають підстав для глибокої аргументації, та це напевно і не передбачається таким завданням.

До п. 13. На уточнення експерта про третій тип героїв Б. Шоу – *«філістера»* в контексті запитання: *«Які ж персонажі діють у п'єсах Б. Шоу?»* – Автори так аргументують свою *«категоричну»* незгоду: *«Шоу*

пропонував 2 класифікації своїх персонажів і за жодною з них не поділяв їх на три типи». А далі, у наведеній нижче Авторами цитаті «філістери» все ж таки з'являються, спростовуючи сказане ними вище: *«Людей за межами літератури, а також персонажів своїх п'єс Б. Шоу поділяв на філістерів, тобто рабів загально визнаних цінностей, і бунтівників, які відмовляються прийняти на віру те, що бездумно повторює більшість. Він запропонував також іншу класифікацію людей і персонажів: «ідеалістів» – тих, які живуть неперевереними, фальшивими ідеалами, і «реалістів», які скептично споглядають навколишній світ».* Аргументи для спростування заперечень можна знайти не тільки у наведеному посібнику проф. О. Пронкевича ««Нова драма» кінця XIX – початку XX ст.», але й у творах Б. Шоу, відомих дослідженнях та сучасних наукових статтях з цієї теми. Без коментарів: Б. Шоу. «Триумф филистеров» ('The triumph of the Philistines', 1895 г.), Трутнева А. Н. «Идеалист, реалист и филистер в пьесе Б. Шоу «Майор Барбара» та ін.

Для прикладу надаємо фрагмент з автореферату (2015 р.) згаданої дослідниці: (рос.) «В пьесе «Майор Барбара» представлены все три типа персонажей согласно условной классификации Шоу – реалист, идеалист и филистер. Типология действующих лиц в пьесе «Майор Барбара» обусловлена ее жанровой спецификой как «пьесы-дискуссии», основу конфликта которой составляют споры, дискуссии «филистеров», «идеалистов», «реалистов» по поводу современных общественно значимых проблем».(http://www.lunn.ru/sites/default/files/media/upr_NIR/dis_sov/01/trutneva/avtoref_trutneva_an.pdf)

До п. 14. На зауваження експерта, що «у більшості випадків немає повних бібліографічних посилань на процитовані критичні статті, відсутній список джерел і в кінці підручника», Автори підручника (у «Відповіді...» Автори вживають слово «бібліографічних») наводять заперечення, що *«від такого виду навчальної літератури, як шкільний підручник, цього не вимагається».* Частково погоджуємося, разом з тим, у сучасних підручниках

такі посилання зустрічаються. Але у даному підручнику, зміст якого певною мірою доповнюють/формуєть фрагменти статей різних авторів, їх варто було б указати й, можливо, порадити прочитати повний текст статті.

До п. 15. В якості суб'єктивної Автори сприймають думку експерта про те, що «відома цитата О. Пушкіна «Чем меньше женщину мы любим, Тем легче нравимся мы ей» втратила свій іронічно-філософський сенс у наведеному в підручнику перекладі «Що менше жінку ми кохаєм, То більше ми до серця їй». Погоджуюсь, що це суб'єктивна оцінка давньої поціновувачки поезії. Проте Пушкін не погодився поставити у поетичний рядок очікуваний антонім «чем меньше...., тем больше...», тому що геній непевно знав, що вийде хибне твердження.

До п. 16. Автори підручника не погоджуються із висновком експерта про те, що «слова Г. Ібсена **в наш час** можуть сприйматися як прояв сексизму: «Є дві моралі чоловіча і жіноча. Не можна жінку судити з погляду чоловічої моралі». У «Відповіді...» зазначається: «Щоб уникнути статевої та гендерної дискримінації, на яку натякає автор рецензії, варто розглядати слова Ібсена не з позиції читача XXI ст., а в контексті сучасної автору соціально-історичної епохи і актуального на той час питання про права жінки». Погоджуюсь, поважаю засади герменевтики, це дійсно так. Разом з тим, цитата, що виділена Авторами з твору, позбавлена контексту і подана як крилата фраза, може набувати саме таких ознак.

До п. 17. Автори підручника не сприймають твердження експерта, що «амплітуда складності завдань є значною: від зовсім простих (з наведених слів виберіть такі, що характеризують героїню (с. 274); перекажіть частину твору (с. 25)) до занадто складних (напишіть кіносценарій за повістю Е. Сігела, зніміть фільм, покажіть класу й організуйте обговорення кіно після «прем'єри» (с. 277)». В якості заперечення Автори висувають в цілому слушні аргументи, посилаючись на існуючі методичні розробки з написання сценарію. Тому проект підручника пропонує: *«за складеним вами кіносценарієм за допомогою доступних вам засобів (наприклад,*

відеокамера в телефоні) зніміть епізод фільму...». Та існує й інший бік цього питання: чи у всіх дітей є можливість виконувати це завдання, чи тільки у володарів «телефонів з відеокамерою»? Підручник адресований різним верствам населення, тож до таких завдань, на нашу думку, мають бути методичні позначки як до факультативних, додаткових, творчих, і не передбачати негативної оцінки у разі неможливості їх виконання.

До п. 18. Автори підручника не погоджуються з твердженням експерта, що «методично необґрунтованими» є «провокативні форми запитань: типу «Чи потрібно сучасному українському школяру вивчати твори Пушкіна?». Такого типу завдання автори вважають *«практично зорієнтованими, особистісно значущими для учнів, що на сьогодні є надзвичайно важливим і актуальним»*. Піддаючи сумніву обґрунтованість і смислового, і методичного компоненту таких провокативних завдань, висловлю особисту думку, що на питання такого типу в різних регіонах України можуть бути різні відповіді, і дискусія може бути далекою від мистецького річища.

До п. 19. Щодо зауваження про «проблеми написання власних імен «Е. Сігел» погоджуємося з тим, що *«на сучасному етапі існують різні варіанти українських перекладів прізвища письменника: Сігел, Сігал, Сігал»*. Автори стверджують: *«У підручнику прізвище письменника, назва твору, імена персонажів та ін. подано за єдиним оприлюдненим українським виданням твору: Е. Сігел. Історія одного кохання [Текст] : роман / Пер. з англ. М. Пінчевського, О. Тереха. – К. : Веселка, 1991. – 77 с.*

Попри беззаперечне твердження, зауважимо, що існують інші сучасні видання (2016 р.) з написанням імені письменника **Сігал**. Вони є у продажу (перевірено 23.02.17 – можна купити через Інтернет ці видання):

- **Сігал** Ерік Історія кохання: роман / Ерік Сігал ; пер. з англ. М. Пінчевського і О. Тереха. –Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2016. – 144 с. – (Серія «Богданова шкільна наука»).
- **Сігал** Ерік Історія кохання : роман / Ерік Сігал ; пер.з англ. М.

Пінчевського і О. Тереха. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2016. – 176 с. – (Серія «Маєстат слова»).

Є й інші видання, укладені перекладачами-мовознавцями, наприклад:

- English Reader. Книга для читання англійською мовою за романом Еріка Сігала "Історія кохання" [Text]: для учнів ст. класів шкіл з поглибленим вивченням англ. мови та студ. мовних спец. ун-тів / уклад. Л. М. Давиденко. – Т. : Підручники і посібники, 2007. – 112 с.

Разом з тим, попри заперечення, Авторами було додано у відредагований підручник варіант написання «Сігал»: Ерік Вольф Сігел (Сігал).

Ознайомившись (наскільки це було можливо) з відредагованим варіантом підручника, відмітимо, що в ньому, на жаль, залишилося чимало непояснених Авторами неточностей. Наприклад, було виправлено помилку «...віршем «До моря» завершується **північний** період...» (с.122) на «південний», а в наступному реченні залишено «...«Цигани», розпочатої ще на **півночі**...» (с. 122) замість «на півдні» (адже відомо, що «Цигани» – це остання з південних поем, початок роботи над якою припадає на 1823 р., час «південного заслання»). На вимогу експерта Авторами було виправлено текст вірша М. Лермонтова «И скучно и грустно...» (було додано технічно загублений останній рядок), проте тепер – з неправильним розташуванням слів у останніх рядках, що спотворює вірш (с. 157). Залишилися без відповіді й багато інших зауважень, які не були ані виправлені, ані пояснені.

Вивчення надісланого документа (*Відповідь...*) і огляд відредагованого підручника обумовив наступні положення експертної Довідки:

- Вагому частину зауважень експерта було виправлено, зроблені ним рекомендації було враховано у тексті відредагованого підручника.
- Експертом отримано й схвалено конструктивні відповіді щодо прийняття Авторами та усунення ними певних недоліків.
- В результаті уважного опрацювання відповідей, що містять незгоду Авторів (пп.1-19), встановлено, що задекларовані «категоричні

заперечення» фактично такими не є і у своїй аргументації містять пряме чи опосередковане визнання допущених у проекті підручника певних недоліків, про що свідчить і їх часткове усунення Авторами в тексті відредагованого підручника.

- Деякі з аргументів Авторів були прийняті й враховані експертом (п.15, частково п. 16).
- Разом з тим, у проекті підручника залишилися не виправлені помилки; не на всі запитання експерт отримав адекватну відповідь.
- Текст надісланої Авторами «Відповіді...», з експресивною графікою (необґрунтовані виділення, підкреслювання тощо) та риторикою, засвідчує в окремих випадках очевидну підміну наукових аргументів емоціями; переміщення критичної оцінки з предмету наукової дискусії на особистість опонента.
- На даному етапі підготовки проекту підручника залишаємо попередній висновок «Про недоцільність надання підручнику грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України».

З повагою, Нев'ярович Н.Ю.